

PRO DOMO SUA

Emilio Marin

Arheologija i globalizacija

3

Zlatko Šešelj

Zašto klasično obrazovanje danas?

9

TEME

Darko Novaković

Jan Panonije kao prevodilac
s grčkoga : Filologija u službi
politike

13

Martina Šoštarić

Epigrami Mate Luida Zamanje

29

Jasna Krvišek

Druga knjiga Herodotove
"Povijesti" – antička slika Egipta

43

PRIJEVOD

Velej Paterkul

Rimska povijest (96-131)

Preveo i priredio

Josip Miklič

75

DOGADAJI

Koraljka Crnković

Drugo međunarodno natjecanje
u poznavanju starogrčkog jezika

107

Tonči Males

XXIV CERTAMEN

CICERONIANUM ARPINAS

109

Emilio Marin

Arheologija i globalizacija**Razmišljanja na temelju iskustva splitskog Arheološkog muzeja**

Arheološki muzej – Split najstarija je muzejska i arheološka institucija u Hrvatskoj, kao i u jugoistočnoj Europi, te ima bogato iskustvo u međunarodnoj suradnji. Stoga se može učiniti prikladnim da u razmišljanju na suvremenu temu globalizacije, bar u onom segmentu koji je relevantan za arheologiju, posegnemo za primjerom tog muzeja.

Iskustvo međunarodne suradnje pratilo je splitski Muzej od njegovih početaka, jer je osnovan 1820. u multinacionalnoj državi. Nezaobilazan je period posljednja dva desetljeća 19. st. i prve četvrtine 20. st., kad je tijekom četiri desetljeća Muzej vodio don Frane Bulić. To je iskustvo, nesumnjivo, inspirativno i danas, u godini u kojoj obilježavamo 70. obljetnicu Bulićeve smrti. Osobno sam startao s Bulićem, kad sam 1974., u prigodi 40. obljetnice njegova preminuća, napisao prigodni članak. U tom se članku nalazio zametak onog odnosa prema ljudima, stvarima i događajima iz daleke prošlosti koji će postati predmet mog istraživanja tijekom puna tri desetljeća. I zato osobno nikad ne mogu zaboraviti da smo deset godina kasnije, 1984., u prigodi tada velikog obilježavanja pola stoljeća Bulićeva *dies natalis*, otvorili velika vrata, kako za Bulićevo djelo, koje se približavalo pragu zaborava, tako i za rast i cvat splitskog, Bulićeva, Muzeja. Vodio sam tada projekt izložbe, znanstvenog skupa, i posthumne objave Bulićeva rukopisa o Salonu. Na tim temeljima bilo je, rekao bih, prirodno razviti *osam teza za Salonu*, koje je potpisnik ovih redaka, u času preuzimanja ravnateljstva splitskog Muzeja početkom 1988., bio u mogućnosti operacionalizirati, te već nakon XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju 1994. realizirati sve osim jedne (ograđivanje arheološke zone).

U protekla dva desetljeća Muzej je razvio osobitu međunarodnu znanstvenu aktivnost, premda formalno-pravno nije znanstvena institucija. Specifičnost arheologije, koja je preko spomenika oslonjena i na kulturu, a ne samo znanost, tu je bila dobrodošla. Navedena je suradnja započela s Francuskom (to je bila prva francuska suradnja koja je uopće bila uspostavljena u Hrvatskoj, desetak godina prije nezavisnosti), a onda se proširila i na neke druge zemlje. Prvi je veliki rezultat došao već 1994. kad je započeta objava znanstvenog niza *Salona* u sunakladništvu splitskog Arheološkog muzeja i Francuske škole u Rimu, s

podnaslovom *Recherches archéologiques franco-croates à Salone*. Slijedili su i multilateralni programi Muzeja, od kojih je sigurno najzahtjevniji bio XIII. međunarodni kongres za starokršćansku arheologiju 1994., te objava kongresnih radova u tri velika sveska 1998.

Principi kojima se Muzej vodio možda mogu biti putokazi i na općenitoj razini, poglavito za humanističke znanosti, stoga predlažemo – onima koje to zanima – razmišljanje na tu temu. Ono ćemo okupiti oko četiri načela – u sažetu obliku koji slijedi –, a tome ćemo pridodati i aktualne refleksije:

1. Potiče se međunarodna suradnja u onom području gdje to ne možemo sami u svojoj sredini, bez obzira na razlog.

Naglašavam da su ova razmišljanja vezana uz prirodu humanističke znanstvene discipline, koja je temeljena na zavičajnim spomenicima. Stoga je logično da zadatke koje si postavljamo pokušavamo riješiti sami u okviru svoje institucije. Međutim, u mnogim slučajevima to ne možemo riješiti na odgovarajućoj znanstvenoj razini, bilo zbog pomanjkanja kadrova bilo zbog pomanjkanja novca. Ovo je prilika da se istakne jedna banalna činjenica, koja se često gubi iz vida, da je ozbiljan rad temelj svakom napretku. Taj rad nije u našoj sredini dovoljno valoriziran, pa često ljudi s manjkom kompetencije a viškom marketinških vještina dobivaju nezaslužan prostor u medijima. Treba k tome naglasiti da se taj rad mora odvijati doista na licu mjesta, na terenu, uz, dakako, kabinetski rad na proučavanju spomenika koji su opet vezani sa svojim terenom. Povezati se sa svijetom jest poželjno, pa i nužno, ali temeljni rad što ga svaki stručnjak mora odraditi jest rad na nekom konkretnom terenu. To mogu biti i dva ili tri mjesta, ovisno o mogućnostima, okolnostima ili sposobnostima pojedinca, ali na svakom se mjestu mora biti usidren.

Naime, u ovim disciplinama, metode se te koje moraju biti globalne, ili drugim riječima, metode treba da budu internacionalne! Podsjetit ću da sam o tome već ranije pisao: "Ako hoćete da arheologija bude znanost, onda se znanost potvrđuje samo u internacionalizaciji. To ne znači da neki projekt koji vode samo hrvatski ljudi nije znanstveni projekt; pod internacionalizacijom mislim na internacionalizaciju kriterija i potvrda istraživanja, a ne na internacionalni kadar." (E. Marin, *Historia magistra archaeologiae*, Split-Dubrovnik 2003, p. 219.)

2. Dogovara se međunarodna suradnja sa znanstvenicima koji su vrhunski kompetentni za područje istraživanja.

Mogućnost da se uđe u međunarodnu suradnju u području arheologije leži u okolnosti da je arheologija koliko domovinska toliko - tradicionalno - i međunarodna. U tomu leži temelj globalizacijskih silnica u arheologiji. Važno je, međutim, napomenuti kako domovinska komponenta ne isključuje modernost, domovinsko ne znači – nužno - konzervativno. Primjer su tomu udruge koje nastaju na hrvatskom tlu krajem 19. stoljeća. Napose želimo spomenuti društvo *Bihać*, utemeljeno 1894. u solinskom bazenu, koje je u to doba - vrlo moderno - rani srednji vijek prepoznalo kao spojnicu s kasnom antikom. Isto je to učinila i međunarodna udruga za kasnu antiku *Antiquité tardive* ali devet desetljeća kasnije!. Hrvatska se nedavno priključila toj prestižnoj udruzi propustivši, međutim, da se pozove na baštinu *Bihaća* i tako uđe kao starija sestra u današnju europsku udruhu! Domovinski nam aspekt arheologije pomaže i da aktualiziramo prošlost i likove iz prošlosti. Natpis na sarkofagu hrvatske kraljice Jelene, koji je na Otoku u Solinu bio pronašao don Frane Bulić, zorno nam demonstrira više života nekog spomenika, poglavito onaj koji on ima nakon pronalaska (usp. E. Marin, *op. cit.*, p. 203 sqq).

Međunarodni aspekt arheologije za neke je problematičan, a racionalni temelj za taj stav jest – ako odbacimo fobije i ksenofobije – činjenica da je u prošlosti arheologija često bila pratiteljica kolonijalnih sila, pa se iz toga rađa izvjesna kontroverznost međunarodnog aspekta arheologije. Međutim, u našim uvjetima, na našim prostorima, arheologija nije imala taj kolonijalni pristup. Najsvjetliji je primjer tomu *Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine* u Sarajevu, koji je bio rasadište domovinske arheologije bosansko-hercegovačke, premda je utemeljen na krilima političke aneksije. Primjer je i splitski *Arheološki muzej* koji je utemeljen od austrijske administracije, no s nedvojbenim osloncem na zavičajne snage!

Koji pristup danas prihvatiti? Nakon tolikih konvencija, UNESCO-a i mjera zaštite koje danas imaju sve velike arheološke zemlje, nekoć žrtve, što bismo danas kazali, kolonijalnog pristupa u arheologiji, nema pravih opasnosti za međunarodnu suradnju. Danas svaka istraživačka ekipa, ako zna, hoće i umije, može zaštititi kako svoje spomeničko blago tako i ravnopravan znanstveni pristup tom blagu. Stoga je naše uvjerenje da se ne treba iscrpljivati na kritici onoga što se u prošlosti arheologije zbivalo, već treba težiti afirmativnom pristupu. Kao primjer, spomenut ćemo naš slučaj s portretom carice Livije iz Oxforda.

S obzirom na medijski odjek, vjerujem da je taj slučaj dovoljno poznat i široj javnosti. Međutim, naglasio bih u kontekstu našeg razmišljanja samo jedan njegov aspekt. Želim ga, da bi poruka bila jasnija, usporediti – *si parva licet componere magnis* – s glasovitim skulpturama s Partenona, tzv. *Elgin's marbles*, koje se umjesto na atenskoj Akropoli nalaze u *British Museumu* u Londonu. Svojevremeno je naime glasovita grčka glumica i ministrica kulture Melina Mercouri povelila silovitu kampanju za povrat čuvenih spomenika u Grčku. Osobno nisam nikad tražio povrat Livijina mramornog portreta iz Oxforda. Štoviše, na izravno pitanje nakon predavanja u Bostonu, odgovorio sam da to nema smisla, budući da, prvo, ne vjerujem da bi Britanci spomenik vratili, i drugo, da vidimo Liviju izloženu u glavnoj izložbenoj dvorani *Ashmolean* muzeja u Oxfordu kao ambasadora hrvatske arheologije u Ujedinjenom kraljevstvu. Slučaj je htio da je postavljač pitanja bio dopisnik za arheologiju londonskog *Timesa* te da je njegov sjajno sastavljen članak polučio to da oxfordski muzej donese odluku koju nisam tražio. To je pravi rezultat! Prvo, odluka nije iznuđena, drugo, ne vraća se jedan od naronitanskih spomenika, već se vraća njegov dio (veći je, naime, njegov dio pronađen u domovini, pa je dvostruka logika u povratku). Kad bismo naime sustavno zatražili povrat spomenika koji su rasuti po svijetu, poništili bismo dio povijesti muzeologije, rušili bismo veleposlaničku ulogu tih spomenika, te konačno, kad bismo bili u tome dosljedni, rušili bismo i sustav naših vlastitih arheoloških muzeja u domovini.

Prema tome, ako bez predrasuda ulazimo u međunarodnu suradnju, samo je po sebi jasno navedeno načelo da je potrebno imati partnera vrhunske stručnosti! Samo nakon tog kriterija slijedit će drugi kriteriji.

3. Ugovara se međunarodna suradnja sa znanstvenicima, odnosno njihovim institucijama, iz zemalja koje su ili tradicionalno vezane uz našu instituciju, odnosno zemlju, ili iz onih koje za konkretno područje istraživanja imaju osobit interes.

Arheološki muzeji u Hrvatskoj tradicionalno su i znanstvene institucije i kao takve tradicionalno povezane s pojedinim znanstvenim institucijama u svijetu. Samo je po sebi razumljivo da, ukoliko je zadovoljen gore navedeni kriterij, onda će prirodno određena povijesna relacija biti vrlo važna. Sama, međutim, povijesna vezanost neće biti dovoljna, ako na postoji i aktualni interes. Primjer je i itinerer izložbe splitskog Arheološkog muzeja *Augusteum Narone*, u kojem se nalaze Oxford, Barcelona i Rim, ali ne Berlin ni Beč.

Problem je u Hrvatskoj u činjenici da arheološki muzeji, unatoč tradiciji, pa i suvremenoj praksi, formalno-pravno nisu znanstvene institucije. Znanstveni karakter muzeja, paralelno s kulturnom funkcijom, mora se što prije i formalno potvrditi. Pa to i jesu dvije strane iste medalje! Upravo to i jest osnova za međunarodno i globalno. Naime, znanost je po definiciji nadnacionalna.

Valja naglasiti kako su arheološki muzeji, poglavito u segmentu u kojem se bave antičkim spomenicima, osobito pogodni za međunarodnu znanstvenu suradnju, budući da se oni bave zajedničkom baštinom. Ako su principi jasni i definirani, onda ne bi trebalo biti sumnjičavosti. Gledamo li na to gdje se u Hrvatskoj nalaze arheološki muzeji (Split, Zadar, Zagreb, Pula), Hrvatska je policentrična!

Zato je nužno zaštititi arheološke muzeje u Hrvatskoj. Zbog njihove baštine, postojeće kompetencije i djelatnosti! Ponavljam, ne bez razloga, potrebno je zaštititi te institucije, te – imajući u vidu ovo razmišljanje – potrebno je zaštititi instituciju splitskog Arheološkog muzeja! Zaštititi dosegnuti nivo poslovanja, zaštititi dosegnuti posao. Možda se nekome, upravo zbog svega što iznosim, može učiniti čudnim ovaj poziv na zaštitu. Nažalost, u ovoj je sredini i u ovoj kulturi prečesto smo bili svjedoci da se djeluje protiv dosegnutog nivoa i dosegnutog posla. Olako se kreće u eksperiment s onim što dobro funkcionira, te je često, u ciklusima, na djelu destrukcija! Nešto se ruši ili jednostavno i bezočno zaobilazi bez ikakve javno iznesene a još manje argumentirane tvrdnje. De facto, po srijedi je degradacija kadrova, a time i njihovih institucija, u kojima su bili u prilici razviti svoju djelatnost. Institucije su im dale tu mogućnost, a oni su svojim rezultatom dodatno afirmirali instituciju. U kvalitetnom normiranju tog odnosa sva je mudrost kulturno-znanstvene politike. Toga, međutim, uglavnom nema, pa se kao posljedica javlja destrukcija institucija. Jasno je da će ta destrukcija razorno djelovati i na kadrove. Iz tog začaranog kruga, za kojega se nadamo da će se ipak prekinuti, uz političku volju, držimo da važno mjesto ima i međunarodna suradnja. Naime, ona po svojoj naravi nadilazi lokalnu političku volju, te čini znanstveno djelovanje autonomnijim.

4. Ostvaruje se međunarodna suradnja na osnovi pune ravnopravnosti i zajedničkog rada našeg i inozemnog tima, objavljuje se rezultat suradnje u zajedničkom izdanju, ne zanemarujući pritom ni hrvatski jezik.

Navedeni se postulat ostvaruje ako postoji kod partnera takva želja, ako se ona kvalitetno ugovori, te ako se u radu na projektu stalno realizira. Nitko

ovaj postulat ne može nametnuti, ali je on danas već dosegnut. Ispod tog nivoa ne bi se trebalo ići. Splitski je Arheološki muzej to, u proteklih dvadesetak godina i pokazao. Tu su, u prvom redu, ostvarenja u suradnji s Francuskom, Španjolskom, Italijom i Vatikanom.

Postoji, međutim, i model koji sam imao prilike primijeniti u vođenju projekta *Augusteum Narone*, koji je bio i u znanstvenom i u kulturnom segmentu, u institucionalnom smislu, izvorno isključivo projekt splitskog Arheološkog muzeja, ali koji je zahvaljujući kvalitetnim dogovorima s pojedinim znanstvenicima i njihovim institucijama, u publikacijskoj i u izložbenoj konačnici postao i hrvatski (budući da su uključeni i Zadar i Zagreb) i multilateralni međunarodni projekt (budući da su uključeni Velika Britanija, Španjolska, Italija i SAD). Stoga je, nadam se, dopušteno ukazati na rezultat koji je postignut, a da u impressumu publikacije i izložbe stoji samo *Split!*

Možda je na kraju potrebno reći riječ-dvije i o temi jezika, a u vezi s onim što smo prije rekli. Mnogi će danas reći, pa i u našoj struci, da je to irelevantno pitanje. Poznata mi je praksa iz jedne nam susjedne zemlje, koja – premda ljubomorno čuva svoju kulturu – u znanstvenim publikacijama nema obzira ove vrste. Moj je stav da se u humanističkim znanstvenim disciplinama pitanje nacionalnog jezika ne može zanemariti. Ono ne mora uvijek i svugdje biti tretirano na isti način, ali ne smije biti zanemareno. Pozvao bih se ponovno na naše publikacije, nastale i u bilateralnoj ili multilateralnoj međunarodnoj suradnji, pa i s velikim zemljama, koje nisu zaboravile hrvatski. Na različite, kako se urednicima učinilo najprikladnijim, načine su ga rabile: negdje na razini samo prijevoda naslova, negdje na razini opširnog sažetka, negdje na razini potpuno ravnopravnoj drugom jeziku.

Prema Braudelu linija koja spaja unutrašnje postaje u Zapadnoj i Srednjoj Europi, išla bi od Lyona, preko Ženeve, Basela, Ulma, Augsburga, Beča, Krakova i Lavova. Poslije svih otkrića 16. st., kad je definitivno stvorena moderna Europa, koja je dijelom zanemarila Sredozemlje i posve se okrenula novim morima i kontinentima, pa poslije svih tragedija 20. st., kad se nakon dvaju katastrofalnih svjetskih ratova Europa opet okreće sebi stvaranjem Europske unije (koja srećom uključuje zemlje s obiju strana prije spomenute linije od Lyona do Lavova), prilika je da se i u globalizaciji ponovno otkrije Sredozemlje. I hrvatski Jadran! I tu je naše mjesto (usp. E. Marin, *op. cit.*, p. 214 sq). I mjesto i uloga arheologije, čija se kolijevka nalazi na Mediteranu, ali koja svojom prirodom teži i pridonosi globalizaciji!

Zlatko Šešelj

Zašto klasično obrazovanje danas?

Kad govorimo o obrazovanju *in toto*, ili o nekoj njegovoj sastavnici, postaviti pitanje ZAŠTO? (zašto se obrazovati i odgajati, zašto se obrazovati i odgajati na određenom specifičnom – jezičnom, humanističkom, prirodoslovnom, umjetničkom – području) sasvim je legitimno, pa se takvo pitanje, uostalom, često i postavlja.

Prije no što se pokuša odgovoriti na ovo pitanje potrebno je točnije promotriti što ovo pitanje uistinu implicira.

Pitanje ZAŠTO? postavlja se zato da bi se objasnila KORIST od učenja općenito, pa onda i od učenja nekog područja ili posebnog predmeta. Korist od učenja poglavito je INDIVIDUALNA i prepoznaje se – nažalost – **tek nakon dugog prijednog puta učenja**. Stara grčka izreka da su korijeni učenja gorki a plodovi slatki samo je ilustracija ove pretpostavke. Mislim da je ova tvrdnja gotovo aksiomska. Teško je, naime, pretpostaviti da učenik koji stupa u obrazovanje sa šest ili sedam godina ima **svijest** o koristi učenja. Ono prihvaća učenje kao tuđi prijedlog, kao nagovor ili kao prisilu, a svijest o koristi razvija se tek kasnije. Nerijetko se svijest o koristi što je stvara učenje nastala u zreloj životnoj dobi kad obrazovanost, stupanj usvojenosti znanja i vještina, u nečijem individualnom životu predstavlja prednost u odnosu na okolinu i kad osoba te prednosti postane svjesna. Riječ je ovdje, dakako, o skupu općih znanja, dok se korist od praktičnih znanja i vještina daje uvidjeti netom kako su naučene (od vještine ovladavanja video-igrama, naprimjer, pa do čitavog niza prvenstveno rukuotvornih vještina, no i komunikacijskih vještina; vladanje, bar elementarno, jezičnom komunikacijom u stranom svijetu može se odmah ocijeniti kao korisna vještina). Koje se vještine lako prepoznaju kao praktične i korisne, vidljivo je iz broja onih koji te vještine “prodaju” na tržištu (kompjuterski tečajevi, škole stranih jezika i sl.).

Korist od općih znanja praktički je vrlo mala. Od matematike, naprimjer, u svakodnevi je korisno vladati tek četirma nižim računskim operacijama, a od izuma džepnih računala i to je postalo nepotrebno; korist od biologije može se ogledati tek u svijesti o vrijednosti zdrave hrane, dok je vrijednost filozofije praktički nikakva. Korist od znanja i vještina tih područja/predmeta vidljiva je tek u razini viših kognitivnih procesa i korisni su tek kad ih se “stavi u funkciju” poglavito na tercijarnoj razini učenja odnosno u radu (i, nadajmo